

A *medvé*-vel kapcsolatos frazeológiai egységek a magyarban és más nyelvekben

1. Először is engedtessek meg nekem, hogy megmagyarázzam, miért választottam írásom témájaként éppen a *medvé*-vel kapcsolatos frazeológiai egységeket. Bevallom azért, mert számomra Nyirkos tanár úrról valahogy mindig a *medve* jut eszembe. Ha összetalálkozik vele az ember, bizony nem gondolná, hogy ez a jókötésű, ereje teljében lévő, öles termetű férfi immár betölti a 70. életévét. S ha szót váltunk vele, nyoma sincs a ma divatos panaszkodásnak, hogy itt fáj, ott fáj, ép testben épphogy élek. Nem: Nyirkos tanár úr maga az életerő, a vitalitás: *erős, mint egy medve*. Jó vele találkozni. Nos, ezek az asszociációk tereltek abba az irányba, hogy egy kicsit körüljárjam, milyen szólások vagy közmondások találhatóak a nagyobb világnyelvekben, amelyekben szerepel a *medve* mint vezérszó. De *lássuk a medvét!*

2. Ez a szállóigészerű szólásmondás más nyelvekben ebben a formában nem ismert,¹ itt tehát egy „hungaricum”-ról van szó. Mai ismereteink szerint egy a 19. század harmincas, negyvenes éveiben keletkezett anekdotához kapcsolódik. Jókai „A magyar nép adomái” című munkájában írja le a keletkezését. Eszerint egy Kecskemét környéki tanyán lakó gányó meghallotta, hogy „komédia lesz Király Károly uram pajtájában. Neki, mint alább látandjuk, igen szép fogalmi voltak e neméről a gyönyörűségeknek, s azoknak előélvezetében felvette magát a kakasülőre, lefizetvén az öt garasokat.

A függöny tetszett neki, de ami a függöny után következett, az nem állta ki a kritikáját: valami vékony színdarab volt az hosszú beszédekkel. A gányó csak várja, hogy mikor lesz már vége a párbeszédnek, az egyik elhagyná már, a másik megint újakezdi. Ez elmúlik, akkor meg az ottmaradt személy még magánybeszédhez fog, rettenetes gumielasztikumból készült véghetetlen magánybeszédhez. A gányó sem tűrheti már tovább, hanem lekiált onnan a paradicsomból:

— Nem ér semmit az a sok beszéd, ifjasszony, nem ütjük avval el: *lássuk már a medvét!*²

¹ Némiképp hasonló a német *Heraus mit der Katze aus dem Sack*, illetve *Heraus mit der wilden Katze!*, vö. RÖHRICH III, 818.

² Jókai Mór összes művei. Adomák. Sajtó alá rendezte SÁNDOR ISTVÁN. Bp., 1992. 138.

O. NAGY GÁBOR „Mi fán terem?” című munkájában (351) azzal magyarázza, miért akarta éppen a medvét látni a történet hőse, hogy ebben az időben nagy népszerűségnek örvendtek az ún. Hetz-Theaterek előadásai, melyeken kutyákat uszítottak egymásra vagy fogságban tartott vadállatokra, így vaddisznóra, farkasra, de legfőképpen medvére. Ezek a heccek valójában sokkal szórakoztatóbbak voltak a szélesebb közönség számára, mint az akkoriban színre vitt, többnyire németből fordított drámai fércművek.³

2. A *medve* tipikus tulajdonságai, azaz nagy ereje, kicsit nehézkes mozgása, gyámoltalansága miatt számos szólásban feltűnik. Úgy tűnik azonban, hogy a németben vagy a magyarban inkább használják emberek jellemzésére, mint az angolszász országokban. Míg az angolok az öserőt inkább a bivallyal kötik össze (*strong as an ox*), számos nyelvben a medvére asszociálnak ebben a vonatkozásban, vö. ném. *stark wie ein Bär, ein Kerl wie ein Bär*; fi. *väkevä kuin karhu*, de mi magyarok is ezt használjuk (*erős, mint a medve*), igaz, nálunk, az *erős, mint a bivaly* is honos. A német szóláshasonlatból összetétel is keletkezett: *bärenstark*. Ennek ráadásul tovább is fejlődött a jelentése, hiszen nemcsak konkrétan, személyekre vonatkoztatva lehet használni, hanem elvontabb értelemben is, például *Wie war der Film? — Bärenstark!* A testi erőre vonatkozik viszont a következő német kifejezés: *er hat eine Bärennatur*. Ez azt jelenti, hogy az illető nagyon erős, jókötésű, a testi megpróbáltatást rendkívüli módon tűrő személy. Az angolban viszont inkább a lóhoz hasonlítják az ilyen embert: *he has a constitution as a horse*.

Míg a magyarban inkább csak a nagy testi erőre vonatkozik a *mint a medve* hasonlítás, a németben más kifejezésekben is megtaláljuk, s jelentése ugyanúgy fokozó értelmű: 'nagyon'. Ilyenek például: *hungrig wie ein Bär* 'nagyon éhes = éhes, mint a farkas', *schwitzen wie ein Bär* 'nagyon izzad = izzad, mint a ló'.

A medve mint az édességet szerető, kissé falánk állat bukkan fel a magyarban a *szereti, mint medve a mézet*, illetve *szereti, mint medve a vackort* 'nagyon szereti' kifejezésben. Persze azért csak kellő mennyiségű vackorral, azaz vadkörtevel tud jóllakni. Ezért mondták tréfás kedvű elődeink, ha valami nagyon kevés volt, hogy ez *annyi, mint kilenc medvének egy vackor*. Szinonimaként használható az *annyi, mint százhusz gémmek hatvan keszeg* hasonlat is.⁴ Az angolok is

³ Egy másik — szerintem kevésbé valószínű — lehetőség O. NAGY szerint (uo. 352), hogy a történet hőse Medve Albertet várta a színpadra, akinek neve egy Alois Gleich nevű szerző „Albert der Bär, oder die Weiber von Weinsberg” című darabjának „Toldi Miklós és a kőszegi hős asszonyok” címmel bemutatott magyartításában került a címlapra.

⁴ Azóta persze sokat változott a világ, de a mai beszélők semmiben sem maradnak le kreativitásban és humorban a korábbiaktól, megszületett a *kevés, mint...* kezdetű szóláshasonlat, amely szinte külön „műfajjá” vált, hihetetlen sok változata létezik — elsősorban a nyelvteremtő erejéről ismert szlengben. Itt most csak néhány közülük mutatóba: *Kevés (vagy), mint lócitromban a nyertés/C-vitamin; ... mint lókolbászban a patkódobogás; ... mint lopótökben a bűnözési hajlam; ... mint Mackó sajtban a brummogás; ... mint mákos tekercsben az önindukció; ... mint Hitlerben a jóindulat* stb.

tudják, mennyire szereti a medve az édességet, ezért óvna is attól, hogy szőlőt aggassunk a házába (*to hang up grapes int he house of bear*). Ezzel ugyanis biztosan a *kecskére bíznánk a káposztát*.

A medve persze rosszkedvű is lehet: a magyarban is mondjuk a mogorva, ingerlékeny emberre, hogy *morgós, morcos medve*, de más nyelvek is ismerik a medvét erről az oldaláról, gondoljunk csak a francia nyelv következő szólásaira: *c'est un vieil ours* 'mogorva vén medve', *vivre (comme un/en) ours* 'haragban áll/van az egész világgal' vagy *être un peu ours* 'kicsit magának való'. Hasonlóan az angolban: *be like a bear with a store head* 'olyan, mint a fejfájós medve = gyilkos kedvében van'; *cross as a bear* 'zsémbel, morog, mint a medve'; *what a bear!* 'micsoda mogorva fráter!'. De nincs ez másképp a finnben sem: ott a nagyon mérges ember jellemzésére használatos a *mint a fenékbe/seggbe lőtt medve* hasonlat: *kuin takapuoleen/perseeseen ammuttu karhu*.⁵

3. Ismeretes, hogy a medvék télen hibernálják magukat, azaz hosszú téli álmot alszanak. Ennek nyomán hasonlítják a hosszan és mélyen alvó embert is a medvéhez (*alszik, mint a medve*), ugyanígy a németben is (*schlafen wie ein Bär*). Mindamellet a mély alvás jellemzésére számos egyéb szólás is létezik, így előfordulnak más téli álmot alvó állatok is a szólásokban (pl. *alszik, mint a mormota*, ugyanígy a németben *schlafen wie ein Murmeltier*, de ott van *schlafen wie ein Dachs*, azaz *alszik, mint a borz* is, de találunk még *schlafen wie eine Ratte/Ratz* formákat is).⁶ Gyakran elfektetett tárgyakhoz is hasonlítják a mélyen, mozdulatlanul alvó embert (*schlafen wie ein Sack/Mehlsack*, vagy a magyarban: *alszik, mint a bunda*). Ez utóbbinak az a magyarázata, hogy a bundát meg a subát régen az egyszerű emberek nemcsak ruhadarabnak használták, hanem éjjel derékaljként vagy takaróul is. Amikor pedig nem használták, nem szegre akasztották, hanem csak lefektették egy félreeső helyre. A hosszában leterített bunda, különösen, ha a nyakrészéhez még a kalapot is odateszik, hasonlít egy teljesen mozdulatlan, nagyon mélyen alvó emberre. A mélyen alvóra mondhatjuk azt is, hogy *úgy alszik, hogy ágyúkat lehet elsütni/sütögetni a füle mellett*, de szokás úgy is jellemezni, hogy *úgy alszik, mint akit fejbe vágta*. Hasonlóan a németben is, de ott a halott ember a hasonlítás alapja: *schlafen wie ein Toter*.

A medve nemcsak mélyen alszik, azt sem szereti, ha megzavarják ebben a foglalatosságában, ettől nagyon mérges lesz. Bizonyára ezért születtek egyes nyelvekben a 'ne ébreszd fel az alvó medvét' jelentésű szólások. Ezeket főképp az északi nyelvek használják, így a svéd és a finn is: *Väck en björn som sover*, illetve *Älä herätä/ärsytä nukkuvaan karhua!* Tudjuk, hogy mi magyarok ilyenkor az *oroszlán*-t emlegetjük, de a németben a *kutyák* is veszélyesnek ítéltetnek ál-

⁵ Vannak persze emberek, akik csak házon kívül morgósak és nagyhangúak, odahaza *papucs alatt vannak*. Az ilyenekre mondják a svédben: *Borta som en björn, hemma som en skjuten örn*, azaz: 'házon kívül, mint egy medve, otthon, mint egy meglőtt sas'.

⁶ A *Ratz* a német nyelvjárásokban jelenthet patkányt, hörcsögöt és görényt is.

mukból ébresztve: a *schlafende Hunde wecken* szólás ugyanezekre a veszélyekre figyelmeztet.

4. A hosszan alvó medve a németben a lustaság szimbólumává is vált, erre utal az *auf der Bärenhaut liegen* 'lustálkodik (= a medvebőrön heverészik)' kifejezés.⁷ Maga a szólás a kutatók szerint a germánok életmódjának hiperbolisztikusan túláltalánosított jellemzéséből származik. Régi történetírók, például Tacitus (*Germania* 15: 22) szerint ugyanis a germánoknál a férfiak, ha éppen nem háborúztak vagy vadásztak, akkor csak a prémes bőrökön heverésztek, és a nőkre hagyták a munkát. Egy régi diákdal is úgy örökíti meg őket, hogy „*Die alten Deutschen, die wohnten auf beiden Seiten des Rheins, sie lagen auf Bärenhäuten und tranken immer noch eins*” (vö. RÖHRICH, **Bärenhaut** címszó, I, 148–9 is). Feltételezhető azonban, hogy nem mindig medvebőrön szunyókáltak, hanem a *Bärenhaut* kifejezés kialakulásában szerepe lehetett a mélyen alvó medvéről alkotott elképzeléseknek is.

5. Régi szólás az *előre iszik a medve bőrére* is, gyakran használjuk figyelmeztető felhívásként is: *Ne igyál/igyunk előre a medve bőrére*, azaz ne örüljünk olyan eredménynek, amit még el sem értünk. A kifejezés BARÓTI SZABÓ DÁVID-nak „A magyarság virágyi” című munkájában még ebben a formában fordul elő: *Drágán árúlly a medve-bőrt, maga a medvéjét sem látta* (303, vö. NySz. I, 312). Ez a szólásmondás szinte az összes világnyelvben megtalálható, vö. például német *man soll das Fell des Bären nicht versaufen, bevor man ihn nicht erlegt hat*; angol *sell not the bear's skin before you have caught the bear*; francia *il ne faut pas vendre la peau de l'ours, avant qu'il soit pris*; svéd *man ska inte sälja skinnet förran björnen är skjuten*; spanyol *no vendas la piel antes de cazar el oso*; olasz *non vender la pella dell' orso prima di pigliarlo* stb.

A kifejezés RÖHRICH szerint (149–50) a németben már a 16. század elejéről adatolható, így például Thomas Murner „*Narrenbeschwörung*” című munkájából (V. 67):

[Die Priester] hondt die Berenhüt
verkoufft,
Ee das ir einer in erlouuft.

Ennek párhuzamos helye Murner 1522-ben megjelent „*Von dem großen Lutherischen Narren*” című munkájának következő részlete (V. 740):

[Die Kardinäl] wollen doch betrachten
nit,
Das sie die Berenhaut verkauffen,
Ee sie mit Jagen darumb lauffen.

⁷ Régen volt a kifejezésnek egyszavas változata is: *Bärenhäuter* 'semmirekellő, haszontalan, lusta, illetve ápolatlan'. Ez azonban ma már nem igazán használatos, szemben a szólással.

A kifejezés egy Európa szerte ismert anekdotából származik. A történet nyomtatásban először Laurentius Abstemiusnak, az urbinói herceg könyvtárosának „Hecatomythium” című munkájában látott napvilágot 1495-ben. Két jó barát elhatározza, hogy megöli a közeli erdőben garázdálkodó medvét. Hogy bátorságot merítsenek, előtte a kocsmában teleeszik és -isszák magukat, de mivel pénzüik nincs, azt ígérik, hogy majd a medve bőrének az árából fizetnek. A vállalkozás azonban félresikerül: egyikük a fára mászik a medve elöl, a másik pedig a földre fekszik, s holtnak tetteteti magát. A medve megszaglássza, körülforgatja, végül — mert azt hiszi tényleg döggel van dolga — otthagyja. Utána a barátja megkérdezi tőle, mit súgott neki a medve, s erre a cimbora így válaszol: azt, hogy máskor *ne igyunk előre az ő bőrére*.

Ugyanebben a jelentésben számos szinonim variánsa is létezik a kifejezésnek a különböző nyelvekben. A régi magyarban például (vö. NySz. II, 727) gyakori volt a *meg sem fogta a madarat, máris mellezti/kopasztja* változat, vö. például Decsi Adagiorum 51: *Meg sem fogtad s addig mellyezted* : ante victoriam encomium canis; uott. 127: *Még meg sem fogta, s addig mellyezti* (127); Zvonarics: Pázm. 209: *Az mit meg nem fogtál, idő előtt mit melleztted?*; Czegl: Tromf 225: *Fogd meg a tubát s azután mellyezd*.

Az angol, bár ismeri a *ne igyunk előre a medve bőrére* szólást is (lásd fentebb), ugyanezt a gondolatot így is kifejezi: *don't count your chicken before they are hatched*, azaz 'ne számold addig a csibéket, amíg ki nem keltek'. A kifejezés keletkezhetett egyszerű népi bölcsességként is, kitöltve azt a gondolati sémát, hogy 'már akkor örül vminek, amikor az még nincs is birtokában', ám LIMPACH–HOFFMANN (23) felvetik, hogy esetleg ez is egy ezópuszi mesére vezethető vissza. Ebben a történetben egy asszony tojásokat visz a piacra eladni, s már előre azt tervezi, hogy a pénzből, amit értük kap, vehet egy libát, annak a tojásaiért aztán majd idővel annyi pénzt kap, hogy vehet belőle egy tehenet és így tovább. Ám az örömteli tervezgetés közben megbotlik, és az összes tojás összetörik.

De még további variánsai is léteznek a különböző nyelvekben a kifejezésnek. A németek szerint például nem jó már akkor beszerezni a bölcsőt, amikor még meg sem született a gyerek (*für die Wiege sorgen, ehe das Kind da ist*). Mint LIMPACH–HOFFMANN (23) írják, a perzsák szerint nem szabad elajándékozni olyan vadat, amit még nem fogtunk meg, míg egy hindi közmondás arra figyelmeztet, hogy ne kereskedjünk olyan hallal, ami még a vízben van. (Ugyanezt a hollandok úgy fejezik ki, hogy ne adjunk el olyan heringet, ami még a hálóban van.) Egyébként ez a variáns a régi magyarban is ismert volt: *Szokatlan és majd hallatlan dolog is amaz magyar mondás szerint: háló előtt halat fogni, avagy megfogatlant melyeszteti* (MonTME. V, 242).

6. Ez után a hosszabb kitérő után kanyarodjunk vissza a medvékhez! Több európai nyelv is ismeri a *(le)nyalatlan medve* szólást, vö. például német *ein ungeleckter Bär*, francia *un ours mal léché*, holland *het is een ongelikte beer* stb.

Ezt főként a nyers, bárdolatlan emberek jellemzésére használják, szólásként és nagyjából képileg is megfeleltethető neki a magyar *faragatlan tuskó*. Az elnevezés alapjául ugyanis az a már az ókorban is ismert babonás elképzelés szolgált, hogy a medvék egy alaktalan, hatalmas húsdarabként jönnek a világra, és csak az anyjuk nyalja őket a valódi formájukra. RÖHRICH (1994: 145–6) megjegyzi, hogy a 18. századi német irodalomból számos esetben adatható a kifejezés (először Gottschedtől 1752-ből). Jean Paul 1795-ben „Quintus Fixlein” című munkájában például így épül be a szövegbe a kifejezés: *Ein Opus, das wenn ich es eben hinwerfe, gleich einem neugebornen Bären noch größer ist als eine Ratze, leck ich mit der zeit zu einem breiten Landbären auf.*⁸

7. Sokkal újabb fejlemények a manapság a szlengben divatos szólásaink *a medvéről és a málnásról*. Ezeknek — a szlengben megszokott kreativitásnak megfelelően — olyan szövegbe épülő változatai is vannak, amelyekben már nem *a medve (maci)* a bővítménye, hanem más személyekre is kicserélhető. A mai köznyelvből adatható formák alapján szótári alakjuk és jelentésük nagyjából a következőképpen adható meg (vö. FORGÁCS 2003 is):

besétál/bemegy/eltéved a málnásba vki [**a maci/medve**] (szleng, hum):

bedől (vkinek) vki, **mint maci/medve a málnásba** (szleng, hum):

hagya félrevezetni magát, besétál a csapdába, illetve helytelenül cselekszik
...csak annyit jegyeztek meg Mátrai Márta útján, hogy a kiszegedőpart belügye, miként kezeli a miniszter múltjára vonatkozó információt. Értsd: nekünk most megint jól jött, hogy kedvenc koalíciós medvének *besétált a környezetvédelmi és vidékfejlesztési málnásba*. (MH 2000. július 7., 7)
...a humor utolsó stációja az, amikor az ember rendszeresen kakival, pisivel hozza összefüggésbe a poénjait. Ráadásul felkészült televíziós kontrollja sincs, ezért aztán gyakran *téved el a málnásba*. (MH 1999. szeptember 4., 11)
...mi is sok mindennek *bedőltünk, mint maci a málnásba*... (MH 1995. április 28., 25)

bevisz vkit **a málnásba** vki/(vmi) (szleng, hum):

félrevezet, becsap, rászed, csapdába csal vkit

Már egészen lila lett a fejem, mire sikerült megértetnem a vén szatyorról, hogy nincs semmiféle dakotakérdés, különben is a dakota az Orbánnál nem romát jelent, mint a sarki krimó törzsvendégeinél. A miniszterelnök úr csak példaként idézett a parlamentben egy dakota közmondást, mely szerint: „Ha észreveszed, hogy halott lovon lovagolsz, akkor szállj le róla!” Anyósomat nem lehetett *bevinni a málnásba*, szerinte Orbán egy

⁸ A *medve* szónak a magyarban is van ’alaktalan tömeg’ jelentése. Egyrészt jelentheti a földre hajlott, átázott, összekuszálódott gabonát (ettől *medvét fog* a kombájn), illetve a kohóban a fűtési hiba miatt alaktalan tömeggé olvadt ércet is, amelytől a kohó *fog medvét*, vö. ÉrtSz. IV, 976 is.

másik, hasonló sziú közmondást is idézhetett volna, mely így szól: „Magányos így egyedül, mióta kidöglött alólam a ló!” (MH 1999. szeptember 10., 7)

A Rádiókabaré stábjából soha senki nem írt és nem adott elő indulatból számot, mert az „indulat *bevisz a málnásba*”. (MH 1998. december 30., 8)

A kifejezések keletkezésére nyilván hatással volt a *bevisz az erdőbe vkit* szólás is, ennek a változatnak a közvetlen forrása azonban egy ismert vicc. Ebben a nyuszi azzal csalogatja át a medvét a folyó másik partjára, hogy ott majd mond neki valami fontosat. A medve hosszú tanakodás után átúszik, a nyuszi pedig ténszerűen, még csak nem is nevetve közli a medvével, hogy kitűnő málnásokat lát azon a parton, ahonnan a medvét áthívta.

8. A macit úgy is be lehet vinni a málnásba, hogy egy valótlan történetet úgy mesélünk el neki, hogy elhiggye. Ebben a ’rászed, bolondít, lóvá tesz’ jelentésben előszeretettel használják a németben a *jemandem einen Bären aufbinden* kifejezést. Ez szó szerint azt jelenti, hogy ’felköt vkire egy medvét’, s egyesek azzal magyarázzák az eredetét, hogy a medve mérete miatt gyakorlatilag lehetetlen valakire úgy rákötni egy medvét, hogy az illető észre ne vegye. Ez azonban elég naivnak tűnő magyarázat. Valamivel hihetőbbnek látszik, hogy mivel itt többnyire egy olyan történet elhitetéséről van szó, amellyel a mesélő kérkedik, főlvág, esetleg a ’medve’ jelentésű *Bär* szónak a régi német *Bär* ’teher’ (vö. *bern* ’visz, visel’, kfn. *bér* ’ütés’) szóval való alaki hasonlósága folytán került a kifejezésbe a medve. Legvalószínűbbnek azonban az a magyarázat látszik, hogy mégiscsak a medvéről van itt szó, de más megközelítésben. Eszerint a kifejezés a vadásznyelvből eredhet. Már a középfelnémetben adatható az *ich hete senfter einen bern zu dirre naht gebunden* kifejezés, amely arra utal, hogy igen nehéznek tarthaták egy medvének az elejtését és megkötözését. Ha tehát egy vadász az ügyességével akart kérkedni, akkor egy ilyen „höstett” elmesélésével megpróbálhatta lenyűgözni a hallgatóságát. Erre utal az is, hogy a csodálatos Simplizissimus történeteiben (1668) is egy helyen (I, 289) az áll, hogy *daß ich ihnen, wenn ich nur aufschneiden wollen (!), seltsame Bären hätte anbinden können*. Mint látjuk itt *Bären anbinden* szerkezetet találunk a kifejezésben, ezek szerint ez lehetett a kifejezés korábbi formája. Csakhogy az *einen Bären anbinden* szólás más jelentésben is élt a régi németben: ’adósságokat csinál (főképp kocsmában)’.⁹ Hogy tehát a két kifejezés ne legyen összetéveszthető, az *anbinden* ’ráköt, odaköt’ igét a ’rászed, lóvá tesz’ jelentésű fordulatban később felváltotta az *aufbinden* ’felköt(öz)’ ige (vö. RÖHRICH I, 146).

⁹ Ennek legvalószínűbb magyarázata a *Bär* ’medve’ és az alnémet *Bere, Bäre* ’illeték, járulék, vám’ jelentésű szavak népetimológiai összetévesztése (vö. RÖHRICH I, 97).

9. Ha valahol igen felszabadult a hangulat, nagy a nyüzsgés, sok az esemény akkor a német azt mondja: *da ist der Bär los* vagy *da geht der Bär ab* 'elszabadult a medve'. Ezt azzal szokták magyarázni, hogy a kifejezés a régi vásári mutatóanyagok idejébe megy vissza, és a medvetáncolatokat néző forgatag nyüzsgésére utal. Elképzelhető ez is, de szerintem szó lehet itt a korábban már említett Hetz-Theaterek előadásairól is, ahol medvék küzdöttek különböző állatokkal. Azért is gondolok erre a megoldásra, mert az angolban a nagy nyüzsgéssel, zsbivásárral kapcsolatban *a the place is a bear-garden!* kifejezés járja (hasonló még: *turn the place into a bear-garden*, azaz 'felfordítja a házat; zürzavart, felfordulást okoz valahol'). A *bear-garden* pedig nem más mint a medveheccaréna elnevezése.

De ha már medvetáncolatokról volt szó, említsünk meg még egy német szólást: a kicsit szleng ízű német *den Bärenführer spielen/machen* kifejezés annyit jelent 'átveszi az idegenvezető szerepét, körbevezet vkit vhol', a metaforikus átvitel alapja pedig egyértelműen a táncoló medvét a láncon vezető idomár képe. A medvetáncolatáshoz egyébként még további német szólások is tartoznak. A *tanzen wie ein Bär* 'táncol, mint egy medve' hasonlat esetében a *wie ein Bär* mellékmondat jelentése kivételesen nem 'nagyon', mint korábban láttuk, hanem 'ügyetlenül, sután'. A *den Bären machen* szólás pedig azt jelenti, hogy 'vkit kihasználnak, rangjához méltatlan szolgálatokra kényszerítik' (kissé hasonlóan a magyar metaforához, amikor valakinek a *négeréről* beszélünk, ha egy szerző mással írhatja a saját neve alatt publikált írásait).

10. A magyarból is ismerjük azt a közmondást, hogy *a pokolba vezető út is jó szándékkal van kikövezve*. Ezt olyan szituációkban használjuk, ha valaki úgy tesz szívességet másnak, hogy végeredményben inkább árt neki. Ilyen esetekben alkalmazza a német a *jemandem einen Bärendienst erweisen* (tkp. 'medveszolgálatot tesz valakinek') kifejezést. A szólás egy régi anekdotából ered. Eszerint egy remetének volt egy megszelídített, fiatal medvéje, amely hogy kedves gazdáját ne zavarják álmában a szúnyogok, el akarta hessegetni őket. Fogott hát néhány nagyobb követ, s azokkal kezdte őket dobálni, hogy elröpüljenek gazdája fejéről. A művelet el is érte a célját: a szúnyogok elröpültek, csak hogy a remete is meghalt.¹⁰

11. Végül ejtsünk szót a tőzsde medvéjéről! A *medve* ugyanis a tőzsdén is jelen lehet, ilyenkor szomorúak a gazdasági szakemberek, hiszen ez áresést, szakszóval *besszt* jelent: „Az elmúlt hét drasztikus árfolyam-eséseit ugyan az elmúlt napok valamelyest korrigálták, ám a hetet ismét általános árgyengüléssel

¹⁰ A történetet La Fontaine is feldolgozta „A medve és a kertészkedő” című meséjében. Érdeklőség még, hogy a franciában is találunk egy hasonló kifejezést: ott a *le pavé de l'ours* fordulattal utalnak az olyan segítségre, amely bajt hoz (tkp. 'a medve [burkoló]köve'), ennek forrása talán ugyanez a történet.

kezdte a BÉT [Budapesti Értéktőzsde — F. T.], s a derülátás korántsem jellemezte a befektetők, illetve a spekulánsok attitűdjét. Azaz *a medve továbbra is élénk résztvevője maradt a tőzsdének.*” (MH 1995. február 10., 17).

A kifejezés angolzász hatásra kerülhetett nyelvünkbe. Az angolban ugyanis magának a *bear* főnévnek is van ’besszjátékos, tőzsdei áresésre spekuláló ember’ jelentése. A *bear* olyan befektető, aki arra számít, hogy az árak zuhanni fognak a tőzsdén, ezért elad a papírjaiból, hogy később alacsonyabb áron vásárolja vissza őket, s ezzel tegyen szert nyereségre. Az *operate for a bear, go a bear*, illetve a *bear the market* kifejezések is azt jelentik, hogy valaki(k) az árak csökkentésére spekulál(nak). Az Encyclopedia Britannica **bear market** címszava szerint a *medve* főnévnek ez a jelentése feltehetően a fentebb már idézett *selling the bearskin before one has caught the bear* szólásból eredhet, bár másik magyarázatként az is fölmerülhet, hogy valaki akkor ad el, ha kifogyott a készleteiből (*somebody is „bare” of stock*). A *bear market*, azaz az áresés ellentéte, amikor nem a szomorú medve, hanem a magabiztos bika van jelen a tőzsdén (*bull market*). A *bika* olyan befektető, aki az árak emelkedésében bízik, ezért vásárol a tőzsdén — abban a reményben, hogy később magasabb áron tudja eladni papírjait: „Eseménydúsan teltek az utóbbi hetek a részvénypiacon. Még fel sem ocsúdtak a befektetők a háromnapos év eleji boom mámorából, máris zuhanó árakkal kellett szembenézniük. A rövid korrekciót követően viszont másfél hete ismét *a bika uralja a piacot*, s kedden újra 1780 pont közelébe került a tőzsdeindex.” (Figyelő 1996. január 25.).

* * *

További nyelveket is figyelembe véve, bizonyára további érdekességeket is lehetne még felkutatni a medvével kapcsolatos frazeológiai egységek köréből, de legyen most ennyi elég, hiszen ennek az írásnak nem az enciklopédikusság a szándéka, hanem a köszöntés gesztusa. Mít is kívánhatnék befejezésül az ünnepeletnek? Kedves Pista, légy továbbra is *erős, mint a medve*, ha pihensz, úgy *tudjál aludni, mint a medve*, de azért lustán *ne feküdj a medvebőrön*, hogy továbbra is olvashassunk még tőled számos kiváló tanulmányt a magyar és a finnugor nyelvekkel kapcsolatban.

FORGÁCS TAMÁS

Irodalom

A magyar nyelv értelmező szótára I–VII. Bp., 1966.

ECKHARDT SÁNDOR–KONRÁD MIKLÓS (1999): *Magyar–francia nagyszótár.* Bp. *Encyclopedia Britannica CD 99.* Multimedia Edition.

- FORGÁCS TAMÁS (2003): *Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákkal szemlélítve*. Bp.
- HALÁSZ ELŐD–FÖLDES CSABA–UZONYI PÁL (1998): *Magyar–német nagyszótár*. Bp.
- KISS GÁBOR (1999): *Magyar szókincstár*. Bp.
- La Fontaine meséi*. Teljes magyar kiadás Gustav Doré háromszáz illusztrációjával. Bp., 1997.
- LIMPACH, HANNELENE–HOFFMANN, ALEXANDER F. (1993): *Fuchsteufelswild und lammfromm. Tierisch gute Redensarten von A bis Z*. Frankfurt am Main.
- MARGALITS EDE (1896): *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Bp.
- O. NAGY GÁBOR (1967): *Magyar szólások és közmondások*. Bp.
- O. NAGY GÁBOR (1979): *Mi fán terem?* Bp.
- ORSZÁGH LÁSZLÓ–FUTÁSZ DEZSŐ–KÖVECSÉS ZOLTÁN (1998): *Magyar–angol nagyszótár*. Bp.
- PÁLFY MIKLÓS (1999): *Francia–magyar kézisztár*. Szeged.
- RÖHRICH, LUTZ (1994): *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Band I, 144–147. Freiburg–Basel–Wien.
- SZARVAS GÁBOR–SIMONYI ZSIGMOND (1890–1893): *Magyar nyelvtörténeti szótár I–III*. Bp.